

Karasar Bölgesi Alevi ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar

Dirges About Death Performed By Karasar Alawite And Bektashis

Büşra UZUNOĞLU*

*YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: busra.uzunoglu.19@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.541822>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Büşra Uzunoglu, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-3736-6511

Geliş Tarihi / Received : 19.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation
UZUNOĞLU, Büşra (2019). Karasar Bölgesi Alevi
ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (1), 120-131.
DOI: 10.34083/akaded.541822

Öz

Türk toplumunda yas tutma ve ağıt yakma geleneği çok eski bir geçmişe sahiptir. Ölüm karşısında çaresizlik, kadere duyulan öfke, kişinin sevdiğini kaybetmesinde hissettiği üzüntü ve ızdırap ağıt söylemenin temelini oluşturur. Ağıt sadece ölüm karşısında değil evlenme, kına, bir eşyanın kaybolması gibi durumlarda da söylenmektedir. Lakin ölüm karşısında yakılan ağıtlardaki lirizm daha fazladır. Bu düşünceden hareketle Ankara-Karasar bölgesinde ölüm üzerine yakılan ağıtlar derlenmiştir. Ölüm hakkındaki ağıtlardan yola çıkarak Karasar Alevi ve Bektaşilerinde ağıtların rolü ve işlevi tespit edilmeye çalışılmış, derlendiği bağlama göre ağıtlar iki gruba ayrılıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ağıt, Yas, Karasar, Alevilik, Bektaşilik

Abstract

The tradition of mourning and singing coronachs is an ancient practice within Turkic societies. The main motivations of that tradition are despair against death, anger upon fate, sadness, and pain of the loss of a loving one. Dirges are not only sung for death but also marriage, pre-marriage celebration, losing a valuable belonging. On the other hand, the lyrism of the ones with death content is significantly distinct. With this perspective, dirges about death sung in Ankara-Karasar region are compiled in this study. In the article, the role and function of the coronachs within Karasar Alawite-Bektashis based on the dirges about death is tried to be detected and dirges are divided into two groups according to compilation topics.

Keywords: Death, Dirge, Coronachs, Mourning, Karasar, Alawism, Bektashism

Giriş

Karaşar, Ankara Beypazarı'na bağlı aynı anda hem Aleviliğin hem Bektaşiliğin yaşandığı bir Türkmen bölgesidir. Karaşar, Köseler, Saray ve Dereli aynı aşiretin parçalarıdır. Karaşar dendiği zaman akla bu bölgeler de gelmektedir. Tahminen 700 yıl önce Horasan'dan Türkmen aşireti olarak Anadolu'da ilk olarak Adana'ya gelmişlerdir. Adana'da bir süre kaldıktan sonra Konya'ya oradan da Karaşar'a dört kardeş olarak gelmişlerdir. Kara adındaki kardeş Karaşar'a, Köse adındaki kardeş Köseler'e, Derebey adındaki kardeş Dereli'ye, Sarı adındaki kardeş Saray'a yerleşmiştir. Karaşar Türkmen aşiretlerinden Danişmentli ve Baraklı kollarındandır (Şahhüseyinoğlu, 2015).

Karaşar, Horasan'dan gelen Türkmen aşiretlerini barındırmış ve bağlı olduğu Beypazarı'nda inançsal bağlamda farklılık göstermiştir. Daha önce Beypazarı ve Karaşar'a yakın köyler de Alevi iken zamanla bu köylerde Alevi kimliği unutulmuş Sünni İslam anlayışı egemen olmuştur.

Karaşar bir inanç merkezidir. Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde önemli rol oynayan Horasan erenlerinin inanç sistemini güçlü şekilde yaşatan bir merkezdir. Öyle ki Karaşar'da pek çok Horasan erenlerinin türbesi vardır. İnanca göre bu erenlerin pirleri olan Hacı Bektaş Veli de Karaşar için "Has Bahçem" demiştir (Ersal, 2012:2). Karaşar halkı aynı soydan olmasına karşın zaman içerisinde hem Aleviliği hem de Bektaşiliği bünyesinde taşımıştır ve günümüzde de bu ikili sistem devam etmektedir.

Aleviliğin ve Bektaşiliğin tüm izlerine sahip olan Karaşar'da ölüm ve sonrasındaki ritüel sahip olduğu kimliğini yansıtır. Yöredeki ölümle ilgili inanışlar, Bektaşilerdeki dardan indirme töreni, Alevilerdeki Dikir, 7, 40 gibi ölünün muhtelif günleri Alevi Bektaşî inanışının gereğidir.

Yöre halkı arasında ağıt yakma geleneği canlı bir şekilde devam ettirilmektedir. Özellikle bir ölüm karşısında yakılan ağıtlar fazladır. Bu bağlamda ağıt derlemek amacıyla yörede yaşayan Alevilerin ve Bektaşilerin cenaze törenlerine gidilmiştir. Aynı zamanda yörede değişik zamanlarda ağıtçı kadınlardan ağıtlar derlenmiştir. Makalede de ağıtlar cenaze sırasında derlenen ağıtlar ve değişik zamanlarda derlenen ağıtlar olmak üzere iki başlık altında değerlendirilip bu ağıt metinlerine yer verilmiştir.

Araştırmada da vurguladığımız üzere ağıt yakma geleneği her ne kadar devam etse de genç neslin ve gelecek kuşağın bu geleneği devam ettireceği şüphelidir. Çünkü ağıt yakanlar yaşlı kadınlardır. Gençler ağıt bilmedikleri için söylememektedirler. Bu sebeple Karaşar'da ağıt yakma geleneği günden güne azalma eğilimi göstermiştir. Aynı zamanda bir kuşak önce ağıt söylenirken uygulanan bazı ritüeller kaybolmuştur. Çalışmamızda bu gelenek kaybolmadan kayıt altına almak hedeflenmiştir. Aynı zamanda ağıtlar Türk kültürü içerisinde çok eski bir geçmişe dayanmaktadır. Geçmişten günümüze ağıtlar toplumun hafızası olmuş ve zengin halkbilim malzemeleri içermiştir. Biz de bu çalışmamızda Türk kültürünün zengin ağıt kültürüne yeni malzeme katarak daha da zenginleşmesine katkıda bulunacağız.

Araştırmamızda literatür taraması, gözlem, derleme, tasnif ve değerlendirme, yazıya aktarma yöntemleri kullanılmıştır. Ritüel esnasında veya değişik zamanlarda söylenen ağıtlar ses kaydı veya video olarak kaydedilmiştir.

1.Ağıt Kavramı

Ağıt terimi ile bir törene bağlı olsun olmasın acıklı bir olayı konu alan ve metni de bu olayı hatırlatmaya bütün yoğunluğuyla yaşatmaya elverişli türkülerin tamamı anlaşılmaktadır. Ağıtlar insanlığın ortak acısını canlı şekilde tutan metinlerdir. Ağıt, bir ölüm üzerine yapılan törenlerde

yakılmış ve söylenmiş bir de törenlerde yakıldığı halde daha sonra da hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelmektedir (Artun, 2009:153).

İnsanlığın ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığı kaybetme üzüntüsü karşısında o anki feryatlarını, üzüntüsünü, şikâyetlerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde genellikle ağıt adı verilmektedir. Ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü kullanmış bu bağlamda ağıt yakmak deyimi türemiştir (Elçin, 1990:1). Anadolu Türkçesinde *ağıt* ve *bozlak* Azerbaycan dilindeki “ağı” kelimesiyle eş anlamlıdır. Yas kelimesi ise Arapça keder anlamına gelen ye’s’den gelir (Esen, 1997:14). Ağıt kelimesi yerine “ağat, ağut, avut, deşek, diyeşek, mersiye, sagu, sağı, sağunç, savu, sayma, türkü” gibi kelimeler de kullanılmaktadır (Görkem, 2001:18). Ağıta Türkmenler “ağı, tavşa”; Nogaylar “bozulamak”; Müslüman Kerkük Türkleri “sazlamağ”; Hıristiyan Kerkük Türkmenleri “madrass”; Kırım Türkleri “tagmag” demektedir (Artun 2009:153). İslâmiyet’ten önceki devirdeki sagu ifadesi “sıglamak:ağlamak” filinden türemiştir (Elçin 1990:1). Türkiye’de ağıt olarak kullanılan bu söz bazı yörelerde farklı şekillerde kullanılabilir: Bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), lavik (Kırşehir), ölgülü (burdur), sau (Muş), sızlama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel-Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla) (Artun, 2009:153).

Ağıt yakanlara “ağcı, ağlayıcı, âşık bacı, bayatıcı, sağacı, soğucu, sağı sağıcı, sazlıyan” denmektedir. Ağıt törenlerine verilen isimler ise şunlardır: “ağıt etmek, ağıt düzmek, ağıt havası, ağıt koparmak, ağıt söylemek, ağıt tutmak, ağıt yakmak, ağıt yapmak, ağıt yitirmek, bayatı söylemek, sağı kılmak, sağı sağma, sağı sağmak, şivan etmek, yakım yakmak, yas çıkarmak, yas kaldırmak, yas tutturmak” (Görkem, 2011:18). Ağıtlar, yakanın adıyla anıldığı gibi, ölen kişinin veya ölümün vuku bulunduğu yerin adıyla da anılır (Şenel,1988).

Ağıt söyleyicileri genellikle kadınlardır. Toplumda kadın ağıtçıların fazla olmasının sebebi kadınların toplum tarafından ağıt yakmaya teşvik edilmeleridir. Ağıtçı kadınlar için “çok ciğerliymiş”, “çok güzel yas etti” gibi ifadeler söylenmesi bu teşvik edici ifadelerden bazılarıdır. İstisna olarak ise erkek ağıtçılara rastlamak mümkündür. Ama bu çok nadir rastlanan bir durumdur. Çünkü toplumda erkeklerin ağıt yakması ve feryat etmesi kınanmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca en azından aklın ölümü kavradığı tarihten itibaren ölüm korkulan, kaçınılan bir olgu olmuştur. Kaçınılmayacağı anlaşılınca başka bir boyut olabileceği yani öbür dünya anlayışı ortaya çıkmış böylelikle ölümlü, ölüyle ilgili ritüel, inanç ve anma süreci başlamıştır. Bu durumda ölüm bir geçiş süreci oluşturmaktadır. Bu geçiş dönemi her toplumun inanç, gelenek, örf, âdet, coğrafya, sosyo-kültürel yapı, ekonomi vb. unsurları ile şekillenmiştir. Sonuçta acı aynı olsa da ritüel ve inanmalar farklılık göstermektedir. Ağıtlar da Türk toplumunda her ne kadar farklı isimler anılsa da ağıtın işlevi aynıdır. Bu işlev toplumun sözlü hafızasını yaşatmaktadır. Sözlü hafızada gelişen ağıtlar günümüzde de önemli halk bilim öğeleri taşımaktadır.

2. Ağıt Yakma Geleneği

Ağıt bütün eski kültürlerde yaygın bir gelenek olarak mevcuttur. Bu eski geleneğin izlerini hem ilkel kabilelerde hem de gelişmiş toplumlarda görmek mümkündür. (Uludağ,1988) Sümerlerde ölünün ardından ağıt düzen grupların varlığı bilinmektedir. Eski Çin’de, ölenin ardından yedi gün yedi saatlik bir yas merasimi icra edilirdi. Bilhassa ölüyü gömmek için mezara gidilirken ağıtçılar kendilerini yerden yere atarak ağıt söylerler ve bazen bunlara rahiplerle müzisyenler de iştirak ederlerdi. Eski Şinto ölü gömme âdetleri arasında da ağlayıcı grupların sakin ve ağır başlı bir şekilde, çoğunlukla manzum ağıtlar söyledikleri bilinmektedir. Tibet’te ise ölünün başında

Budizm'in kutsal metinlerinden parçalar okunur ve bu esnada ağıt da yakılırdı. Burada ağıtların yaşlılardan çok gençler için yakıldığı görülmektedir. Eski Yunan'da "korainai" denilen ağlayıcı kadınların toplum içinde belirgin bir yerleri vardı. Yunan ve Roma sanatında cenaze töreni sahnelerine geniş yer verildiği görülmektedir. İstanbul Arkeoloji müzelerinde bulunan milattan önce IV. yüzyılın ilk yarısına ait ünlü "Ağlayan Kadınlar Lahdi" bu tür eserlerin en güzel örneğidir (Şenel,1988).

Ağıt yakma Türklerde de eski bir gelenektir. Göktürkler devrinde ölüyü anma töreni mezar üzerine yapılan ölünün heykeli başında yapılırdı. Göktürkler bu ölümler kültürüne büyük önem vermişlerdir (İnan,1976:61). Eski Türklerde ölümün gerçekleşmesinin hemen ardından yakınmalar başlamaktadır. Hunlar krallarının öldüklerini öğrendiklerinde yakılarak acı ile haykırmışlardır. Aynı zamanda ağıt yakarken yüzlerini kesmişlerdir. (Roux, 1999:244). Çinliler bu yakınmaları kurt ulumalarına benzetmişlerdir (Görkem 2001:35). Eski Türklerde ölünün arkasından düzenlenen bu törenler bugünkü ağıtların ilk temelini oluşturur. Türklerin asırlar boyunca türlü dinlere girip çıkmalarına rağmen bu gelenek devam etmiştir (İnan, 1976:61). Dede Korkut metinlerinde bir yakınının ölümünde kadının tırnakları ile yanaklarını yırtmak isteyişinden söz eder (Esen, 1997:16). Ayrıca yine Dede Korkut hikayelerinde "...yedi kız kardeşi ak çıkardılar, kara elbiseler giydiler." ve "Akboz atın kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit kara giyip gök sarındılar. Sarıklarını yere vurdular." denmektedir (İnan, 2015:198).

Ölüm üzerine yakılan ağıtlar genellikle cenaze merasimi sırasında söylenmektedir. Yas tutmayla beraber ortaya çıkan ağıt geleneği aynı zamanda saç yolmak, hıçkırarak ağlamak, yüz kesme vb. davranışları da içermektedir. Bunlar matem sürecinin gerekliliği olarak görülmüştür. Bu sebeple Türk tarihi boyunca karşımıza çıkan yas yani yuğ törenleri düzenlenmiştir. Günümüzde yas süreci içerisinde meydana gelen bu uygulamalar devam etmektedir. Ağıt yakma, hıçkırarak ağlama, saç yolma, ölü kıyafetlerini ters giyme vb. uygulamalar arasındadır. Aynı zamanda siyah giyinme de devam eden yas belirtilerinden biridir. Yas süresi ise ölen kişinin genç veya yaşlı olması, kişiliği, ölüm biçimi vb. niteliklere göre değişir.

Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili uygulamalar bu geleneğe bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekenin belli etme, bu durum kendini alıştırma, acısını azaltma ve kendisini bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir (Örnek, 2017:98). Ölüye ağlama törenlerini genellikle kadınlar düzenler ve yürütürler. Bunlar ölünün kız kardeşi, annesi, başka yakın akrabaları, dostları ve komşuları olabilir. Ölünün evinde toplanırlar. Tören ölünün başında yapılır. Ağıtlara ve törenin gerektirdiği tüm davranışlara genel olarak orada hazır bulunan herkes katılır. Odaya her yeni gelen kadın ölünün en yakını ve yaşça en büyük olanın boynuna sarılır ağlar ya da ağlar gibi yapar; başörtüsünün ucuyla gözlerini siler feryat eder ve ağıt söyler (Esen, 1997: 15). Ev halkından biri ölünün kıyafetlerini ortaya döker. Kıyafetleri getiren kişi eline herhangi bir eşyayı aldıktan sonra uzun ve kırık hava ezgisiyle ağıt söylemeye başlar. Bu ağıt çoğu zaman ağlamanın ötesinde bir feryattan ibarettir. Ağıtın sonunda ağıtçı yanık bir ses çıkarır. Onu dinleyenler de bu yanık sesi tekrar ederek ağlaşırlar ve sırayla ölen kişinin kıyafetlerini ellerine alarak ağıt söylerler (Elçin 1990:5).

Ağıtlar genellikle kadınlar tarafından söylenir. Bu kadın ailenin bir yakını ya da bu işi meslek edinen bir kişi olabilir. Söylenen bu ağıtlar ölen kişinin iyi yönleri ve ölüm karşısındaki çaresizlik hakkındadır. Ağıtlar söylenirken genellikle ölen kişinin giysileri odadakilere gösterilerek söylenir ve böylelikle odada bulunanların da ağlaması sağlanır.

Ağıtların kendilerine özgü bir melodileri vardır. Ağıtlar bu edebî yapı ve melodileri ile bir bütünlük arz ederler (Artun 2009:156).

Ağıtlarda ölüm ve ayrılıklara neden olanlara kargış ifadeleri ve ölen kişiye alkış ifadeleri bulunmaktadır. Bu özellikleriyle ağıtları hem alkış (ölen insanlar, mahrum kalınan yurtlar, memleketlere yöneliktir.) hem de kargış (ölümlere, ayrılıklara, kötülöklere neden olanlara yöneliktir.) kavramları ile birlikte düşünmek mümkündür (Oğuz vd. 2011:247). İskenderun’da ölen kişinin annesinin göğsüne vurması ve karısının da “toprak başıma” diyerek saç yolması töresi vardır. Toprak başıma ifadesi: “Ben de öleyim de kara toprak başıma saçılınsın.” anlamına gelen bir kargıştır (Esen 2011:16).

Ağıt bir nazım biçimi değil bir şiir türüdür. Koşma biçimiyle söylendiği gibi türkü biçimi ile de söylenir. Türkülerin bir kısmı da konu itibarıyla ağıttır. Bu durum ağıtların zamanla türkü haline dönüştüğünü göstermektedir. Kıtaların arasında bazı âşıkların şiirlerinden, türkülerinden parçalar bulunan ağıtlar vardır. Evlenme törenlerinin belli yerlerinde örneğin geline kına yakarken yapılan birtakım işlemlerle söylenen türkölere gelin ağıtı, gelin yası denilir. Aslında bu olayda ölüm acısı yoktur. Ancak ölüm ve evlenme halinde ağıtlar bir tören ögesi olmaktadır. (Artun 2009:156)

3. Ağıtların Biçimi

İster sanat seviyesine ulaşmamış ister bir âşık tarafından söylenen bütün ağıtlarda –divan edebiyatındaki mersiye dışında- hece vezni kullanılmaktadır. Nadir olarak hece vezni ile yazılan mersiyelerle aruz ile kaleme alınmış ağıtlar vardır. Ağıtlar genellikle dörtlöklerden oluşur. Bu şeklinin dört veya daha çok biçimlerine de rastlanır. Genellikle yarım, tam ve zengin kafiye kullanılır (Elçin 1990:2).

Türk ağıtlarındaki söyleyiş biçimi araştırmacıyı birtakım sorunlarla karşılaştırır. Bunlardan ilki ağıtlarda söyleyişte kesinliğin olmaması, anlatıda kararlılığın ve mantık düzeninin yoksunluğudur. Derlenen ağıtlardan hareketle ağıtların iki biçimi vardır. Bunlar nazım biçimi ve konuşma düzenidir (Esen 1997).

3.1. Nazım Biçimi

3.1.1. Nazım Düzeninde Kararlılık Bulunmayan Ağıtlar: Bunlar nazım ölçüsü ve uyak kuralına bağlı olmayan metinlerdir. Bu ağıtlarda ahenkli nesir ve düz nesir biçiminde söylenmiş cümleler ve “ah, of, aman vb.” yakınmalar bulunmaktadır. Aynı zamanda bu tür ağıtlarda ölçüleri birbirini tutmayan dizeler karışmış halde bir arada bulunur ve kırık dökük nazım parçaları vardır (Esen 1997:21).

Nazım düzeninde kararlılık olmayan ağıt biçimleri ağıtın Anadolu’da kullanılan en yaygın biçimidir. En eski biçim olduğu düşünülebilir. Türk ağıt metinleri içerisinde en az rastlanan bu biçimdeki ağıtlardır. Çünkü bu ağıtlar tören esnasında derlenir (Artun 2009:155).

3.1.2. Düzenli Nazımla Söylenmiş Ağıtlar: Bu gruptaki ağıtlar ise dört gruba ayrılmaktır. Bunlardan ilki uyak şeması aaba, ccdc... olan ve sekizli hece ölçüsüyle söylenmiş ağıtlardır. Ölçü aynı olmakla beraber uyak düzeni abcb, defe... olan ağıtlarda vardır. Bu biçim ölüm töreninde söylenen ağıt biçimidir. Bu nazım biçimiyle söylenmiş en ünlü ağıtlar Avşar ağıtlarıdır. İkincisi sekizli hece ölçüsü ve uyak düzeni aaab, cccb... olan ağıt metinleridir. Bunlar törenlere bağlı ağıtların türkölere dönüşmüş biçimidir. Üçüncüsü on bir heceli beşinci dizede abcb (aaba) öteki dizelerde dddb... şeklindeki kafiye şemasına sahip ağıtlardır. Son olarak ise aaba, ccbc... uyak düzeninde yedi heceli bentlerden oluşan tam mani şeklindeki ağıtlardır. Genellikle Kars Erzincan yörelerinde derlenen ağıtlardır (Artun 2009:156).

3.2. Konuşma Biçimi

Bentler tek kişili, iki kişili ya da daha çok kişili konuşmanın parçalarıdır. Ağıt metnini tek bir ağıtçı söylemesine rağmen sıra ile törene katılanlardan her birinin ya da törene katılmayanların

ağzından söylenir. Her konuşturulan kişiye bir ya da birden fazla bent ayrılmıştır. Ağıtçı temsil ettiği kişileri o bentlerde konuşturur (Esen 1997:24).

4. Karaşar’da Ağıt Yakma Geleneği

Karaşar’da ağıt söyleme ve yas tutma geleneği yaygındır ve ağıtlar genellikle ölü için yakılan ağıtlardır. Ölen kişi Karaşar’da gömülecek ise Karaşar’da bulunan cemevinde, Ankara’da gömülecek ise Ankara Akdere’de bulunan dernek binasında ya da ölü evinde toplanılır. Toplanılan yerlerde kadınlar tarafından ağıtlar söylenir ve ölen kişi için feryat edilir. Genellikle ölen kişinin niteliklerine göre ağıtlar şekillenir. Ölen kişi genç, sevilen ve takdir edilen biri ise ağıtlar söylenir. Yaşlı cenazelerinde çok fazla ağıt söylenmez. Çünkü bu durumlarda ölüm bir kurtuluş olarak görülmektedir. Hatta cenaze sırasında aile yakınlarını teselli etmek amacı ile ölen kişi için “kurtuldu” ifadesi kullanılır.

Cenaze yerine taziyeye gelen kadınlar o aileyi temsil eden kişinin boynuna sarılır ve ağlar, feryat eder. Bazen de ağıt söyleyebilir. Cenaze sırasında çoğunlukları ağıtları ölen kişinin birinci dereceden akrabaları söyler. Aynı köyden daha önce ölen kişilerin akrabaları da hem o an ölen kişiye hem de kendi ölen akrabası için ağıt söyler. Bazen bir ağıt devam ederken başka biri tarafından da ağıt söylenmeye başlanır. Aynı anda farklı ağıtlar olunca ilk ağıt söylemeye başlayan kişi susar ve diğerini dinler. Bu döngü böyle devam edebildiği gibi bazen de sırayla söylenir.

Ağıt söylemeye Karaşar Alevi Bektaşilerinde “yas etmek” ya da “yas edivermek” denir. Genellikle yas ettiklerinde ellerine mendil, eşarp vb. eşyalar alarak dizlerine sürterler. Bunun amacı ondan güç almaktır. Aynı zamanda ölünün kıyafetlerini ters giymek ve ölünün kıyafetlerini göstererek ağlamak da görülen uygulamalar arasındadır. Bundan yaklaşık otuz kırk yıl önce saç yolarak ağıt söylemek de yaygın iken şu an ağıt söylerken saç yolma yoktur. Önceden saç yolarak ağlamayan kınanırken şu an ise saç yolma yerine başörtüsünü iki ucundan çekerek ağlama vardır. Aynı zamanda ağıt söylenirken dizlere ve bağrına vurarak ağlanır.

Ağıt söylemeyen insanlarda kendi kendilerine feryat edip ağlarlar. Bu feryatlar arasında “Ciğerim gitti kuzum”; “Bir ateş attı agu koydu gitti”; “Ben yandım onlar kavruldu”; “Gonca gülüm kırıldı”; “Tekerine taş değdi”; “Yaşasaydı ne olurdu yaradanım”; “Ne zaman sarardı ne zaman soldu”; “Muradım yollarda kaldı”; “Ne Eğriova’nın suları soğutur, ne Karaşar’ın suları soğutur” gibi ifadeler yer almaktadır.

Cenazelerde ağıtlarla beraber feryat ederek ve ağlayarak kargış ifadelerine yer verilir. “Halan/Teyzen kalakalsın”, “Toprak başıma”, “Gençliğim başıma kalsın” vb. ifadeler bunlardan bazılarıdır. Kişinin sevdiğini veya bir yakını kaybetmesinde hissettiği üzüntü bu ifadelerin oluşmasına neden olmaktadır. Sevdiğini kaybeden kişi kendisinin de ölmesini dileyerek kargış ifadelerini kullanır. Yukarıda sözü geçen kargış ifadeleri aslında “Ben de öleyim” anlamına gelmektedir.

Genellikle erkekler ağıt söylemez. Kadınlardan da bilen kişiler ağıt söylerler. Ama ölen kişinin akrabalarından mutlaka bir ağıt söyleyen vardır. Ölünün birinci derece yakınlarından ağıt söyleyemeyen kişiler varsa o an ağıt söyleyen kişi tarafından onlara dönülerek ağıt okunur ve onlar ağlatılır. Ağıtlar bazen ayağa kalkarak da okunabilir.

Ağıtlarda teselli ifadeleri de yer almaktadır. Ağıt söyleyen kişi kendi ölen akrabalarından örnek vererek onları teselli eder ve kendi acısını hatırlayarak ağlar. Bu yüzden ağıtlarda birden fazla ölünün adı anılır. Bunun takibini yapmak ya da o an bilen bir kişiye sormak gerekebilir.

Ölen kişi toprağa gömüldükten sonraki gün birinci dereceden yakınları tarafından ziyaret edilir. Orda da ağıt söyleyen yakınlar olabilmektedir.

Değişik zamanlarda derlenen ağıtlarda muhteva ve şekil itibariyle cenaze sırasında söylenen ağıtlarla aynıdır.

5.Karaşar Ağıtları

5.1. Cenaze Sırasında Derlenen Ağıtlar

Cenaze sırasında derlenen ağıtlar genellikle birbirinin devamı niteliğindedir. Bir kadın ağıt söylemeye başlar diğer kadın ise “Niye öyle söyledin benim yaramı açtın” diyerek ağıt söylemeye başlar. Bazen ağıtçı kadın diğer insanları ağıt söylemeye çekmek amacıyla o an ağıt söylemesini istediği kişinin adını da anar ve sanki ona dert anlatır gibi ağıtını söyler. Onun ailesinden ölen kişilerin isimlerini de anarak onu duygulandırır. Daha sonra ağıt söylemesini istediği kişi ağıt yakmaya başlar. Bazen de ağıt yakılması istenen kişi değil de o an duygulanan herhangi bir kişi ağıt söyler. Belli bir düzeni yoktur.

Ağıt söyleyen kişi mutlaka kendi acılarından da bahseder. Ölen kişi aracılığıyla kendi ölen akrabasına selam veya haber gönderir. “Diyiver Yusuf Serçe’ye gelsin evine” ifadesi buna bir örnektir. Burada ölen kişi Yusuf olmasına rağmen ağıtçı kadın kendi akrabası olan ve daha önce ölen Serçe’ye Yusuf vasıtası ile haber göndermektedir. “Eğlen Şenol eğlen ben bir geleyim/ Elli günlük yeğenime bir şey diyeyim...” Burada ise ölen kişi Şenol’dur. Ağıt söyleyen kişi elli gün önce ölen akrabasına yine ölen Şenol aracılığıyla haber gönderir.

Cenaze sırasında art arda söylenen ağıtlarda teselli cümlelerine rastlanmaktadır. Ölümün kabulleniş aşamasının ilk adımı olarak kabul edilebilir. Törenin ilerleyen zamanlarında çok ağıt söyleyen kadın bir başka ağıt söyleyen kadın tarafından ağıt içinde uyarılabilir. Ona ölümü daha önceden yaşadığı ve artık kendisini yıpratmaması gerektiği hatırlatılır. Aynı zamanda kendini de ağıt içerisinde teselli eden ifadelerde yer almaktadır:

“...Bu ana dek deli Ayşe Güzel böyle bir şey görmedin mi?

Şu yaylada senin kocan ölmedi mi? ...”

Burada ağıtı söyleyen kadın Ayşe Güzel’dir. Artık ölümü kabullenmesi gerektiğini ve bu olayı daha önce yaşadığını kendine hatırlatır ve ağıtın içinde bunu belirtir. Yine art arda söylenen ağıtlarda bir ağıt devam ederken diğer ağıt çoğunlukla şu cümlelerle başlar: “Sen ağlama garibim çilelim hiç kıyamam...”, “Yeter artık deli yaptınız beni...”, “Yeter artık ettiğiniz yeter...”, “Pek yanık ağladın ablam bağırımı deldin...”, “ Niye andın oğlanların adını...”vb.

Ağıtları içerisinde kişilerin lakapları, meslekleri gibi özellikleri de belirtilir: “Hele bir şey diyeyim Kabak Halil’in kızları...”, “Ayağına giymiş mühendisim bir sarı çizme...”, “Sen de mi yok oldun baş şoförüm...”vb.

Ağıtlarda isyan ifadeleri de yer almaktadır: “Bu yazıyı yazan çıksın karşıma...”, “Yaradanım biz ne suç işledik...”, “Yazıcı kalemi koymuş eline/ Sundu muydu kara geldi elime...”, “Yazıcı yazıyı almış eline...” vb. Aynı zamanda ağıtlarda geçen bazı sorulara feryat edilerek ortamda bulunan diğer kişiler tarafından cevap verilir. Örneğin ağıtta geçen “...seni kim ayırdı nazlı yârinden?...” sorusuna feryat ederek “Allah ayırdı.” denilir.

Kader inancı da ağıtlarda yer alır: “Herkes yazısını kendi mi yazar/ Yazım kara imiş orduyu bozar”, “Kime ne diyeyim kaderler kötü...”, “Alnımın yazısı teyzelerim ağlaman bana...”, “Hoşuna mı gitti kahpe felek hoşuna ...”, “Kader benim çile benim çekerim...” vb.

Ağıtlarda hayvan ve bitki adlarına da rastlanır: “Altı top menekşe...”, “... arı sesi var..”, “Evlerinin önünde ahlat gazeli..”, “Yayla yollarında koyunla kuzu...”, “Çiğdemli yayla...”, “Hastane önü

portakal ağacı...”, “Tararım tararım meşe tararım...”, “ ... deve mi güden...”, “Cami önünde üzüm satılır...” vb.

Ağıtlarda genellikle Karaşar, Eğriova, Bozbeli, Köseler, Ankara, Kesiktaş, Beypazarı gibi yer isimleri de yer almaktadır: “Çıkıverdim Ankara’dan Karaşar’a yolumu/ Yönlendiriverin Beypazarı’ndan köye ölümü...”, “Uğurlayın Bozbeli’nden salımı/ Uğratıverin Köseler’e yolumu...”, “Düşeverdik Ankara’nın yoluna...”, “Kesiktaş’a uğratıverin yolumu...” vb.

Ağıtlarda ölümü ifade etmek amacıyla “Boynunun peşkirini tabuta astık”, “Elinin kınasını taşlara yaktık”, “Sık entari giymiş kolları burma”, “Azrail ayağına bastı”, “Oktur atılmış geri dönülmez”, “Altın bileziği kolundan düştü”, “Yolundan şaştı” gibi ifadeler kullanılır. Ayrıca ölümün dağlardan geldiği inancı da vardır: “Çıkar gelir gavur ölüm dağlardan...”

Art arda ölümlerin olması ağıtlarda dile getirilen bir durumdur: “ ...Hemen o Halil Ağam bir bayrak açtı /Halamın oğlu İsmail ardına mı düştü/Ya şimdi halamın oğlu Yusuf yoldan mı şaştı...”

Hastalıktan özellikle kanserden kaynaklanan ölümler olduğunda ağıtlarda şu ifadelere yer verilir: “Gavur kanser adın bile ad değil...”, “Ben bilirim bu kanserin huyunu/ Her zaman bize eder oyunu”, “Yattın hastaneye a gardaşlık kalka mı bildin/ Derdin ağır imiş kurtula mı bildin...” vb.

Ağıtlarda bazen sülale isimlerine de rastlanmaktadır: “...gene Donbaygilin evinden biri mi öldü dediler...” Burada geçen Donbay ifadesi sülalenin ismidir.

Tek bir ağıtta ise Yezit ifadesi göze çarpar: “... değdi mi ki Yezitlerin nazarı...” Aynı zamanda bu cümleden nazar anlayışının olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı ağıtta “Nazar değdi ise kuzularım gök boncuklar takayım...”ifadesi yer almaktadır.

Ağıt söyleyen kişi acıyla ölen kişiyi arayıp bulmak ister. Ama nerde olduğunu bilmediğinden şu ifadeleri kullanır:

“... Kaybettim de ben anamı ararım

Yerde ise arar bulurum

Gökte ise gök merdiven dayarım...”

Ağıtlar nazım düzeninde kararlılık bulunmayan ağıtlardır. İçerisinde nazım parçaları bulunmakla beraber ölçüye ve kafiye şemasına uymaz. Bu durum hiç şüphesiz ağıtların irticalen ve duygu yoğunluğu içerisinde söylenmesinden kaynaklanır.

Cenaze sırasında derlenen ağıtların takibini yapmak ve olayları anlamlandırmak zordur. Çünkü ağıtların içindeki birden fazla isim, olayların çokluğu ve kadınların ağıt yakarken kendi akrabalarını da anması olayı anlamlandırmayı karmaşıklaştırır. Bu sebeple yöre halkını iyi tanımak ya da cenazeden sonra bunları sormak gerekmektedir.

5.2. Değişik Zamanlarda Derlenen Ağıtlar

Yöre halkı tarafından değişik zamanlarda ölen kişi için söylenen ağıtlardır. Cenaze sırasında derlenen ağıtlardan yapı, şekil ve içerik bakımından farklı değillerdir. Lakin ağıtı derleme esnasında başka bir kişi olursa ağıtlar tıpkı cenaze sırasındaki ağıtlar gibi karşılıklı olarak devam eder. Yoksa ağıt söyleyen kişi tek olarak ağıtı tamamlar. Ağıt söylerken cenazede ağıt söylüyormuş gibi feryat ederek söyler.

Ağıt sırasında dinleyici olan tarafın dikkatinin dağılmasını engellemek amacıyla “Sana derim bizim Büşra bir beni dinle...” yahut “Ben bir şey diyeyim Sibel beni dinle...” der.

Değişik zamanlarda derlenen ağıtlarda tek bir kişi kendine ağıt yakmıştır. İlerde ölmesi durumunda kimlerin arkasından ağlayacağını düşünülerek bu ağıt oluşturulmuştur:

“Ağlarsa bana Emine Anam ağlar

Ağlarsa bana Hüsnü Ağam ağlar

Kardeşlerim de ağlar emme

Yavrum kuzum onlar kadar olmaz”

Ağıtları genellikle kadınlar söylemesine rağmen tek bir erkek kaynak kişiden ağıt derlenmiştir. Aynı zamanda bir erkek söylemiş olmasına karşın çevrede bulunanlar tarafından ezberlenmiş ve derleme esnasında bize söylenen de bir ağıt vardır. Derlediğimiz kadın, söylediği ağıtın bir erkek akrabası tarafından daha önce söylendiğini belirtmiştir.

5.3.Karaşar Ağıtlarından Örnekler

Ağıt 1

Yazı yazın mezarımın taşına

Neler gelir kullarımın başına

Bu yazıyı yazan çıksın karşıma

Yazıcı yazıyı almış eline

Çekip giden mahşer yerine

Ağlama gözlerine kurban olurum

Gönlüm arzuladı nazlı yârim nerde bulayım

Gökte isen çift merdiven koyayım

Yerde isen arayım da bulayım

Anmayıveredim o Hüseyin’imin adını

Gitti de bozdu nazlı yârim ağzımın tadını

Bağlamayın Kızılcahamam yolunu

Eğlemeyin o Hüseyin’in yolunu

Arkandan geldi de kuzum göremedin mi?

Yol bulup da kuzum kaçamadın mı?

Eğlen kuzum sana bir minnetim var

Hiç kıyamam yavrum kuzum gelsene (Kaynak Kişi: Duduana Başaran, 74 yaşında, Ev Hanımı, Karaşar)

(Bu ağıt Duduana Başaran tarafından trafik kazasında ölen yakını için söylenmiştir ve değişik zamanlarda söylenen ağıtlara bir örnektir.)

Ağıt 2

Konya Sokağı’na varamaz oldum

Kara gözlü Metin’imi göremez oldum

Amca diyen dilini duyamaz oldum

Gelemiyorum artık o viran ellere

Varamıyorum artık o viran ellere

Konya Sokağı’nın yazısı kara

Demeyin bana da yüreğim yara

Her vardığım zaman arar arar dururum

Kara gözlü Metin’imi özler dururum

Kınamayın beni dostlar seviyorum onu

O da beni seviyordu dertliyim dolu (Kaynak Kişi: Arif Uysal, 1943, Emekli, Ankara)

(Genç yaşta ölen Metin için söylenmiştir. Konya Sokağı'nda dükkânı olduğu için ağıtı söyleyen kişi artık oraya gidemediğini ve o sokağın kader olarak yazısının kara olduğunu belirtmiştir. Bu ağıt değişik zamanda derlenen ağıta bir örnektir.)

Ağıt 3

Herkes yazısını kendi mi yazar
Yazım kara imiş orduyu bozar
Giderim giderim gittiğim yollar
Hep elime geldi tuttuğum dallar
Derelerden akar boz bulanıklar
Durması ağlasın bağı yanıklar
Aşkından yanıyor ovalar dağlar
Herkesin derdi var derdinden ağlar
İzlerim izlerim izin izlerim
Sensiz şu dünyayı yavrum görmez gözlerim
Sen beni özlemezsene seni özlerim
Öksüzler de büyür büyür koç olur
Gerekirse üç beş sene güç olur
Yiğitlerin ömrü hiç olur
İki eli koynunda boynu eğri olur (Kaynak Kişi:Nazmiye Koyuk, 1940, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 4

Herkes bir bir uçup a çileli aşar dağları
Herkes bir bir uçup Güzel Yusuf yürür yolları
Sana derim Güzel Yusuf baş şoförüm ilahsız güzel
Kaybetmiş üç kızı ağlayıp gezer
İnleye inleye arı sesi var
Yusuf gitmiş üç kızının yası var
Eğlen halamın oğlu Yusuf Başer ben bir geleyim
Yıkılsın oralara bir şey diyeyim
Haydi, halamın oğlu uğurlar olsun
Kabrinin için nurla dolsun
Hakkın divanında Baş şoförüm yüzün ak olsun
Oğlanlar oğlanlar kuzularım güzel oğlanlar
Onlarla sürülür koçak kuzum demler devranlar
Sana derim bizim Selma bir beni dinle
Yaz gelir de dere tepe göverir
Öksüz olanları ellere verir
Ağlayıp ağlayıp güzel Yusuf bir gülmek olsa
Altı ayda bir yılda bir görmek olsa
Kuzuların babasını emmimin kızları bir görmek olsa (Kaynak Kişi: Nazmiye Koyuk, 1940, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 5

Deme oğlanları halam halam dura mı bilirim
Öksüzler diyince canım eller dura mı bilirim
Ölme Yusuf Ağabeyim ölmesen ne olur

Bizim evvelden koçak ağam yükümüz doludur
Haydi, ağabeyim uğurlar olsun
On günlük halamın oğluna çok selam olsun (Kaynak Kişi:Selma Ünsal, 1953, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 6

Derelerden akar emmimin kızı boz bulanıklar
Gelin ağlaşalım ablam ablam bağı yanıklar
Hemen o Halil Ağam bir bayrak açtı
Halamın oğlu İsmail ardına mı düştü
Ya şimdi halamın oğlu Yusuf yoldan mı şaştı
Altın bileziği a gardaşım kolundan mı düştü
Seni kimler ayırdı nazlı yârinden
Gitme gitme ordan dönülmez (Kaynak Kişi: Gönül Uncu, 1943, Ev Hanımı, Karaşar)
(4. 5 ve 6.ağıtlar birbirinin devamı niteliğindedir. Cenaze sırasında söylenmiştir.)

Sonuç

Toplumların yaşayışları, inançları bir kült çevresinde oluşan ritüellerinin hepsi sözlü kültür geleneğinde tarih boyunca nesilden nesile aktarılmıştır. Türk toplumu zengin bir sözlü kültür geleneğine sahiptir. Gerek masallar gerek destanlar gerekse türküleriyle bu sözlü kültür öğeleri Türk toplumunun mihenk taşı olmuştur.

Ölümlle ilgili inanışlar ve ritüeller Türk toplumlarında geçmişten itibaren önemli bir yer tutmuştur. Yuğ töreni, sagular, ölen kişinin kıyafetleriyle ve sahip olduğu eşyalarıyla gömülmesi, mezar taşına dikilen balballar ve atalar kültü bunun göstergesidir. Günümüzde de ölümlle ilgili inanışar, ritüeller ve ağıt yakma geleneği devam etmektedir.

Anadolu'da sözlü kültür etrafında ve İslamlaşma sürecinde bile toplumun bilinçaltında bu ağıt yakma geleneği sürdürülmüştür. Geçmişten gelen bu hafıza daha çok Alevi Bektaşi zümrelerde korunmuştur. Bundaki en önemli etkenlerden biri kapalı toplum özelliği göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Şaman inancının uzantılarına bugün hala Tahtacılar, Alevilerde ve Bektaşilerde rastlamaktayız.

Karaşar bölgesi de bu ağıt geleneğini canlı olarak yaşatan bir Alevi Bektaşi toplumdur. Karaşar'da ağıtlar genellikle ölüm üzerine söylenir. Ağıtlar hacim olarak kısadır ve hemen hepsi nazım düzeninde kararlılık bulunmayan ağıtlara örnektir. Bu durum hiç şüphesiz ağıtların irticalen ve duygu yoğunluğu içerisinde söylenmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda ağıtlar içerisinde pek çok halk bilim malzemesi barındırmaktadırlar. Bu düşünceden hareketle derlediğimiz ağıtlardaki kader inancı, ölüm algısı, nazar, yer-hayvan ve bitki isimleri vb. öğelere yer verilmiştir.

Kaynakça

- Aça, Mehmet (2011), "Halk Şiirinde Tür ve Şekil", *Türk Halk Edebiyatı*. Mehmet Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yay.
- Artun, Erman (2009). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Elçin, Şükrü (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ersal, Mehmet (2012). *Civelek Baba Hayatı, Şiirleri ve Karaşar Bektaşiliği*. Ankara: Barış Kitabevi
- Esen, Ahmet Şükrü (1997). *Anadolu Ağıtları*. Ankara: İletişim Yay

- Görkem, İsmail (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar, Çukurova Ağıtları, Metin-İnceleme*. Ankara: Akçağ Yay.
- İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnan, Abdülkadir (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Örnek, Sedat Veyis (2017). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Bilgesu Yay.
- Roux, Jean Paul (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Roux, Jean Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Şahhüseynoğlu, Nedim (2015). Tarihten Günümüze Karaşar, Sosyo-ekonomik Kültürel Yapı. Ankara: Ürün Yay.
- Şenel, Süleyman (1988). Ağıt. *İslam Ansiklopedisi*.C.1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 473-475.
- Uludağ, Süleyman (1988). Ağıt. *İslam Ansiklopedisi*.C.1.İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 470-473.